

UDK: 929.6 (497.5) „14/18“ (091)
929 Bojničić, Ivan
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 22. veljače 2010.
Prihvaćeno za tisak: 15. travnja 2010.

Heraldičko nazivlje na temu ratovanja s Osmanlijama

Matea Brstilo Rešetar
Hrvatski povijesni muzej
Matoševa 9
10 000 Zagreb
Republika Hrvatska
e-mail: m.brstilo@hismus.hr

Heraldičkom i povijesnom raščlambom grbova vojnoga plemstva iz Bojničićeva grbovnika od druge polovice 15. do druge polovice 19. stoljeća autorica dolazi do zaključka o postojanju posebnoga i bogatoga heraldičkog nazivlja na temu ratovanja s Osmanlijama. Takvo jedinstveno nazivlje, koje je rezultat infiltracije živih slika s ratišta, u konačnici je uzrok poosobljenja grba i njegove transformacije od individualnoga znaka pojedinca do nositelja kolektivnoga sjećanja na prošla zbivanja. U radu se nameće i pitanje potrebe ponovnoga vrednovanja Bojničićeva grbovnika kao izvora za proučavanje metodologije rada i načina obrade heraldičke građe u svrhu izgrađivanja jasnijega heraldičkog nazivlja i formule blazona.

Ključne riječi: heraldika, grb, blazon, heraldičko nazivlje, grbovnik, Ivan Bojničić, Hrvatsko-slavonska vojna krajina, vojno plemstvo, Osmanlije, Turčin, poosobljenje.

Uvod

Raščlamba blazona neosporno je najvažnija stavka u heraldici. Ona nam omogućava identifikaciju i determinaciju simbola kao jedne od glavnih tvorbenih jedinica grba. Transkripcija, transliteracija i raščlamba blazona omogućile bi sređivanje, a potom i konačno usklađivanje hrvatskoga heraldičkog nazivlja te ujedinilo raznoliku heraldičku tradiciju.¹

Promatrajući genezu grbova na našim prostorima, neosporna je činjenica da se od njihove pojave početkom 13. stoljeća pa sve do 1918. kada službeno i presta-

¹ O heraldičkim utjecajima i praksi na području hrvatskih povijesnih zemalja vidi: Davor ZOVKO, *Obiteljski grb: pravo na grb, nošenje grb, usvajanje grba*, Zagreb, 2009., 139-143 (tekst Nenada Labusa, Heraldičke tradicije u Hrvatskoj); Dubravka PEIĆ ČALDROVIĆ, „Grbovi hrvatskoga plemstva-činjenice kulturnog naslijeđa i identiteta“, *Povijesni prilozi*, 31, 2006., 87-100.

je njihova podjela, najveći dio njih odnosi na one koji su podijeljeni na temelju zasluga stečenih u ratovima protiv Osmanlija i to na teritoriju koji je obuhvaćala Hrvatsko-slavonska vojna krajina, koja je predstavljala poseban teritorij izdvojen iz teritorija hrvatske srednjovjekovne države tijekom 16. stoljeća, a ustrojen kao vojno-obrambeni sustav u svrhu obrane Hrvatskoga Kraljevstva i Austrijskih zemalja protiv Osmanlija. Od godine 1527. - kada je Hrvatsko Kraljevstvo došlo pod vlast austrijskih nadvojvoda Habsburgovaca - postupno su se stvarali preduvjeti da oni u drugoj polovici 16. stoljeća preuzmu vojnu upravu i zapovjedništvo nad Krajinom te su kao takvi na temelju zasluga u borbama protiv Osmanlija plemićke naslove i grbove dodjeljivali vojno-zapovjednome stanovništvu Krajine. Uslijed novih ratovanja povećavao se i postotak plemstva vojnoga podrijetla. Novi ratovi značili su novu priliku za stjecanje časti i vojnih položaja brojnih krajiških obitelji. Posljedica je to i činjenice da je vojnički način života bio jedan od načina napredovanja u vojnom ali i društvenom pogledu. Vojna služba prenosila se s generacije na generaciju, a izvrsnost je značila čast i izdizanje obitelji do plemićkoga statusa. Već od samoga početka ratovanja s Osmanlijama ti su plemići postali prethodnica svih slojeva plemstva koje se kasnije pojavilo na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine pa čak i nakon njezinoga razvojačenja krajem 19. stoljeća. Pojava i pojam vojnoga plemstva u hrvatskoj su historiografiji vezani isključivo uz obranu i vojnu funkciju teritorija povijesnih hrvatskih zemalja, koji je uz smišljenu politiku Habsburgovaca bio jedan od glavnih uzroka promjene strukture hrvatskoga plemstva.² Ovaj društveni proces zacrtao je razvoj hrvatskoga društva sve do početka 20. stoljeća odnosno kraja Prvoga svjetskog rata kada raspadom Austro-Ugarske Monarhije prestaje dodjela plemićkih naslova.

Stoljetne borbe protiv Osmanlija ostavile su neizbrisiv trag u hrvatskoj heraldici, koja se od druge polovice 15. stoljeća obogaćuje novim specifičnim heraldičkim simbolima, a ponekad i cijelim prizorima narativnih i vrlo slikovitih kompozicija s aluzijama na borbe protiv osvajača. Budući da takvi grbovi čine velik dio sveukupne heraldičke baštine, trebali bi se proučavati kao posebna tipološka skupina koja tvori posebno heraldičko nazivlje.³

U heraldičkome pogledu grbovi vojnoga plemstva u hrvatskoj historiografiji predstavljaju specifičnost utoliko što se pojedini simboli i njihova sintaksa razlikuju od onih kakve poznaje heraldika zapadnih zemalja. Takve grbove bilježi

² O načinu organizacije staroga hrvatskog plemstva i promjenama koje su uslijedile početkom osmanlijskih osvajanja opširnije u radu: Damir KARBIĆ, „Plemstvo-definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi* 31., 2006., 11-21; Ivan JURKOVIĆ, „Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet“, *Povijesni prilozi* 31., 2006., 39-69.

³ Pritom napominjem da nikako nije riječ o „skučenome“ repertoaru likova iako je točna Labusova tvrdnja da su grbovi vojnoga plemstva bili uniformirani i stilski ujednačeni jer su rađeni unutar Dvorskoga heraldičkog ureda: D. ZOVKO, *Obiteljski grb.*, 140. (tekst Nenada Labusa, „Heraldičke tradicije u Hrvatskoj“).

još samo mađarska heraldička tradicija.⁴ Grbovi vojnoga plemstva u sebi nose različite simbole, no ako izdvojimo samo one koji jasno prikazuju lik neprijatelja i simbole koji upućuju na njega, onda zaista možemo govoriti o jedinstvenome segmentu heraldike koja je svakako vrijedna pozornosti, pogotovo ako uzmemo u obzir i činjenicu da se do sada nitko nije detaljnije pozabavio tom problematikom.

Dakle, na temelju povijesne i jezične raščlambe blazona te heraldičko ikonografske raščlambe simbola potrebno je omogućiti njihovu klasifikaciju te ukazati na neraskidivu vezu hrvatske heraldičke tradicije sa zapadnoeuropskom, a potom i na specifičnosti koje ju čine jedinstvenom nakon prodora Osmanlija.

U postojećoj heraldičkoj literaturi takvi su simboli obrađeni vrlo sumarno. Analiziraju se samo pojedini (ljudski lik i dijelovi tijela), a zanemaruju oni koji aludiraju na neprijatelja nazivajući se najčešće „ratničkim“ (predmeti, oružje, odjeća, građevine i slično).⁵ Stoga je potrebno istražiti heraldičko nazivlje na temu ratovanja s Osmanlijama počevši od Bojničićeva grbovnika,⁶ koji se zadnjih 111 godina učestalo ocjenjuje kao jedini sveobuhvatni grbovnik plemstva s područja Hrvatske i Slavonije do danas, a raščlambom Bojničićevih blazona i komparativne izvorne građe treba nametnuti pitanje njegove revalorizacije.

Osmanlije u hrvatskoj heraldičkoj literaturi

Iako se u zadnje vrijeme javljaju stručne heraldičke i diplomatske raščlambe plemićkih povelja⁷ te noviji prilozi bibliografiji radova o heraldici,⁸ dosada se grbovi i heraldičko nazivlje na temu ratovanja protiv Osmanlija nisu proučavali. Valja pritom istaknuti radove koji daju opći pregled plemstva i povijesnih zbivanja nakon prodora Osmanlija, a koji su nezaobilazni pri raščlambi i interpretaciji heraldičke građe na navedenu temu.⁹

⁴ Sličnosti se odnose na uporabu simbola kao što su zeleni brežuljak ili trobrijeg u dnu štita na kojemu stoje likovi, sablja i odsječena turska glava te u podjeli jednoga grba veći broj osoba (kolektivna podjela naslova). O daljnjim specifičnostima vidi: Thomas WOODCOCK – John Martin ROBINSON, *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford, 1990., 30.; Iván BERTÉNYI, *Kis magyar címertan*, Budapest, 1983., 32-34.

⁵ Kao simboli najčešće se spominju Turčin i turske glave (brkate, s perčinom, odrubljene, krvave, nabijene na sablju i slično). Ostali simboli kojima identificiramo ili pod kojima podrazumijevamo neprijatelja nisu obrađivani, a nisu definirane niti radnje koje likovi obavljaju.

⁶ Ivan pl. BOJNIČIĆ, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg, 1899.

⁷ Hrvoje KEKEZ, „Grbovnice (armales) cara Leopolda I.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* (dalje: *Zbornik OPZ*), 23 (2005.), 215-243.

⁸ Tomislav GALOVIĆ - Emir O. FILIPOVIĆ, „Prilog bibliografiji radova o heraldici (s posebnim osvrtom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu)“, *Arhivski vjesnik* 51, 2008., 161-226. Uz navedenu bibliografiju autori ističu značenje i potrebu izgrađivanja heraldičkoga nazivlja.

⁹ D. KARBIĆ, „Plemstvo“, 11-21.; Marija KARBIĆ, „Hrvatsko plemstvo u borbi protiv Osmanlija. Primjer obitelji Berislavića Grabarskih iz Slavonije“, *Povijesni prilozi* 31., 2006.; I. JURKOVIĆ, „Osmanska ugroza“, 39-69; ISTI, „Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze i primjer Berislavića

Duišin je u svome nedovršenom „Zborniku plemstva“¹⁰ prvi nakon Bojničića imao namjeru usustaviti i osuvremeniti pregled plemstva s prostora Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Dubrovnika, Kotora i Vojvodine. S obzirom na to da u grbovniku nema blazona, nema pomaka ni u terminološkome pogledu iako se to očekivalo od grbovnika koji je po prvi put napisan na hrvatskome jeziku te ambicijama koje je autor ovako sveobuhvatno zamišljenoga zbornika predstavio u predgovoru. Sudjelovanje pojedinoga člana plemićke obitelji u ratu protiv Osmanlija, na temelju kojih je isti zaslužio naslov i grb, vidljivo je iz genealoških podataka te identifikacije pojedinih heraldičkih simbola.

Drugo kapitalno djelo izdano nakon Bojničićevoga grbovnika svakako je ono Bartola Zmajića. U svome prvom izdanju heraldičkoga priručnika¹¹ Turčina i tursku glavu Zmajić klasificira kao žive likove koji se pojavljuju u štitu.¹² Kod nabiranja umjetnih likova (kućnih predmeta) navodi šator¹³ i napominje da se u nekim grbovima pojavljuje s polumjesecom na vrhu, što nas na indirektan način upućuje da je riječ o simbolu koji predstavlja Osmanlije. Od umjetnih likova (oružje) tu je i sablja koja ima „... savijeno sječivo, oštrice se prema vrhu stanjuju, dok se turska sablja prema vrhu proširuje, a sužava se sasvim pri vrhu“¹⁴ te minaret (građevina) koji se javlja „... uz džamije, samo u grbovima nekih časnika koji su sudjelovali u okupaciji Bosne 1878. godine.“ Od ostalih simbola koji su vezani direktno za Osmanlije Zmajić kod opisa grbovnoga nakita spominje „konjski rep“ kao turski bojni znak.¹⁵

de Werhreka de Mala Mlaka (Dio prvi – Stjepan Berislavić Vrhrički i Malomlački)“, *Zbornik OPZ* 20., 2002., 125-164; (Dio drugi – nasljednici Stjepana Berislavića tijekom 16.st.)“, *Zbornik OPZ* 21., 2003., 119-181. Navedeni radovi ne samo da nam rasvijetljavaju povijesna zbivanja, nego nam, s druge strane, daju jasnu sliku uvjeta i okolnosti podjele plemstva. Karbićev rad, značajan zbog određenja tipologije plemstva do početka osmanskih osvajanja, bitan je zbog daljnje analize i istraživanja plemstva vojnoga podrijetla, koje je nastalo mahom na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Oni u svojim grbovima imaju širok repertoar heraldičkih likova koji aludiraju na neprijatelja. Društvene odnose, strukturu plemstva za vrijeme i nakon ratova s Osmanlijama detaljnije donosi Jurković, koji uzroke u kasnijoj dominaciji srednjega i nižeg plemstva nalazi u vojno-obrambenoj ulozi Hrvatskoga Kraljevstva.

¹⁰ Antun Viktor DUIŠIN, *Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Dubrovniku, Kotoru i Vojvodini*, Zagreb, 1938., sv. I. i II.

¹¹ Bartol ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija*, Zagreb, 1971.

¹² Pri klasifikaciji simbola među žive likove Zmajić prvo nabija pojavu ljudskoga lika: „Pored bijelaca javljaju se osobito Turci, Arapi (Saraceni), Tataři, crnci ...“ te potom napominje: „U grbovima se češće javljaju ljudske glave od potpunih ljudskih likova, osobito crnačke, a u našim grbovima vrlo su česte turske glave u turbanu. Rijetko dolazi ljudski trup..., ruke sa sabljama na kojima su nataknete turske glave jasno simboliziraju stoljetnu borbu s turskim osvajačem.“ Nadalje, kod klasifikacije četveronožnih životinja (lava) turska se glava spominje često nataknuta na sablju u desnoj šapi životinje ili u spuštenoj lijevoj. *Isto*, 22.

¹³ *Isto*, 39.

¹⁴ *Isto*, 42.

¹⁵ *Isto*, 49.

U drugome osuvremenjenom izdanju iz 1996. klasifikacija simbola ostala je ista, no iskorak prema sređenijoj heraldičkoj terminologiji očit je u objavljivanju trojezičnoga „Rječnika heraldičkog nazivlja“,¹⁶ koji su za tisak priredili mr. Ružica Kolarević–Kovačić i prof. Giovanni Radossi na temelju rukopisa Bartola Zmajića. Po prvi su se puta na hrvatskome jeziku heraldički simboli obrađeni u priručniku nastojali indeksirati po abecednome redu, a ponegdje se iskazuje i suodnos dvaju ili više njih. Rječnik i klasifikacija simbola neosporni su iskorak u historijatu hrvatske heraldike i proučavanju nazivlja.¹⁷

„Heraldika radnja“ Marka Atlagića¹⁸ spada u rijetko specijalizirana djela koja se bave regionalnim pregledom plemstva u okviru određenoga povijesnog vremena. Riječ je o vremenu nakon oslobodilačkih ratova protiv Osmanlija i plemstvu koje je u tome periodu fluktuiralo i naselilo se na područje Slavonije sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Vrijednost ovoga grbovnika za proučavanje heraldičkoga nazivlja na temu ratovanja protiv Osmanlija ne počiva na blazonima nego na povijesnoj kontekstualizaciji njihova nastanka odnosno na pregledu ekonomsko-političke situacije u Slavoniji u navedenome vremenskom razdoblju. Podjela i klasifikacija simbola zasniva se na Zmajićevoj, no s tom razlikom što su obrađeni samo oni koji se pojavljuju u navedenim grbovima.¹⁹ Od simbola koji aludiraju na Osmanlije tu su: „turske glave (brkate), vrlo često nabodene na krivošiju..., turska glava nabodena na oštroperac...“²⁰

Enver Ljubović od 1998. godine u vlastitoj nakladi započinje s izdavanjem kataloga, regionalnih pregleda grbova plemićkih obitelji s područja Senja, Gacke, Like i

¹⁶ Bartol ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb, 1996., 123-146.

¹⁷ Simboli iz Rječnika vezani uz temu: buzdovan – Streitkolben – mazza ferrata; džamija – Moschee – moschea; glava (turska, odsječena) – Türkenkopf (!) – testa (di turco, mozzata); glava (turska) – Türkenhädel (!), Türkenkopf – testa (di Turco); handžar – Hirschfängen – cangiarro, iatagarro; husar – Huscar – ussaro; janjičar – Janitschare – giannizero; jatagan, v. handžar; mjesec (polumjesec) – Gestüntz – mezzaluna; pala (krivošija) – Krummsäbel – scimitarra; polumjesec – Halbmond – mezzaluna; sablja – Säbel – sciabola; sablja i mač ukršteni – gekreuzt ein Schwert und Krummsäbel – sciabola e spada incrociate; topuz – Streitkeule – mazza ferrata; turban – Turban – turbante; Turčin – Türke – Turco; Turčin, kleči - kniende Türken – Turco inginocchiato; Turčin, oboren leži – auf Boden liegender türkischer Krieger senkend – Turco, abbattuto, giace fortezza. *Isto*, 123-146.

¹⁸ Marko ATLAGIĆ, *Grbovi plemstva u Slavoniji 1700-1918*, Čakovec, 1982. Iako ju u predgovoru Bartol Zmajić naziva „heraldičkom radnjom“ (odnosno radom), danas bismo ovu knjigu mogli nazvati specijaliziranim grbovnikom za plemstvo s područja Slavonije nakon oslobodilačkih ratova jer po temi, sadržaju, obradi prikazanih grbova i njihovih nositelja s genealoškim podacima obitelji i navedenim izvorima ima formu koja zadovoljava uvjete da se naziva grbovnikom. Struktura i sintaksa blazona unificirana je i slična Bojničićevoj od kojega je Atlagić preuzeo i većinu slika grbova plemićkih obitelji. Ujednačenost blazoniranja, navođenja izvora i referenci te pregledan povijesni kontekst rezultirali su pozitivnim recenzijama prof. Bartola Zmajića i dr. Lelje Dobronić.

¹⁹ Ocjena učestalosti simbola opisana je i iskazana riječima: obično, često, vrlo često, najčešće. M. ATLAGIĆ, *Grbovi plemstva u Slavoniji*, 131-137.

²⁰ *Isto*, 133.

Krbave te Vinodola²¹ koristeći vrlo raznoliku ilustrativnu građu. *Grbovnik Gacke, Krbave, Like, Senja i Vinodola* (2007.) kao kompilacija prethodnih djela donosi poboljšanja u sadržajnom, ilustrativnom i tehničkom smislu, a čak se i sam autor odvažio na naslov „grbovnik“ iako nema potrebna obilježja.²² Blazoniranje nije dosljedno, ponegdje izostaje, a determinacija likova često je pogrešna, stoga nema pomaka u terminološkom pogledu.²³ U sva tri pregleda od simbola koji aludiraju na borbe protiv Osmanlija Ljubović opisuje samo turske glave nabijene na sablju.²⁴ U odnosu na Bojničića i Zmajića terminološko nazadovanje je očito, no rad na prikupljanju grbova i rodoslovnim istraživanjima je pohvalan.

Znanstvenim publikacijama mogli bismo pridodati kataloge muzejskih i arhivskih institucija jer obrađuju izvornu heraldičku građu. Oni muzejski su brojniji, no repertoar simbola na zadanu temu nije im raznolik jer je broj povelja podijeljenih na temelju zasluga u ratovima protiv Osmanlija vrlo malen, tj. ovisi o regionalnome položaju i specijalizaciji muzeja.

U katalogu *Grbovi, grbovnice i rodoslovlja* Vlasta Brajković u pregledu razvoja heraldike na prostoru hrvatskih zemalja navodi kako se za vrijeme ratovanja s Osmanlijama javljaju likovi koji aludiraju na ratovanje, a od simbola koji se pojavljuju u grbovima najčešće su odsječene turske glave.²⁵ Kod svih je kataloga očita neujednačena kataloška obrada i blazoniranje, a osjeća se potreba za jedinstvenim nazivljem i ujednačenom formulom blazona.

²¹ Enver LJUBOVIĆ, *Gradski i plemićki grbovi Senja*, Senj, 1998.; ISTI, *Grbovi plemstva Gacke i Like*, Rijeka, 2001.; ISTI, *Grbovi plemstva Like, Gacke i Krbave*, Zagreb, 2003.

²² Enver LJUBOVIĆ, *Grbovnik Gacke, Krbave, Like, Senja i Vinodola*, Senj, 2007.

²³ Struktura obrade grbova, kao i ona Atlagićeva, derivira iz Bojničićeve po blazoniranju grbova, navođenju genealoških podataka plemićkih obitelji, korištenih izvora i literature. Iako je sadržajno i ilustrativno bogatiji, „grbovniku“ izostaje pregledan popis izvora i referenci, grbovi nisu pravilno obojani te je stoga blazoniranje kod nekih netočno ili nepotpuno jer se slabo razaznaju likovi u njima. Glava Turčina, iako je sasvim jasno prikazana s perčinom, često je determinirana samo kao „ljudska glava“ ili „ljudska glava s turbanom“: *Isto*, 299 (grb Kuhačevića), *isto* 362 (grb Vlahovića), *isto* 366 (grb Vranjanina) i drugi. Turska trofejna zastava također je krivo determinirana i opisana kao mač s crvenim polumjesecom i zvijezdom: *Isto*, 370 (grb Vukasovića).

²⁴ *Isto*, 40.

²⁵ Vlasta BRAJKOVIĆ, *Grbovi grbovnice i rodoslovlja*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1995., 49. Ovaj je katalog jedan od rijetkih koji unutar kataloške jedinice donosi ujednačeno obrađene blazone. Njegovo je značenje u tome što je već nakon svoga prvoga izdanja (1976.) bio poticaj ostalim muzejskim i arhivskim institucijama da pokrenu svoja vlastita izdanja o heraldičkoj građi. Usporedi: Ive MAŽURAN, „Plemićke diplome u muzejima Slavonije“, *Vjesnik Muzeja požeške kotline*, Slavonska Požega 2-3 (1979.); *Grbovi turopoljskih plemenitaša*, Muzej Turopolja, Velika Gorica, 1996.; *Grbovi i rodoslovi Makarske i Makarskog primorja*, Gradski muzej Makarska, Makarska, 1996.; *Grbovi i rodoslovlja iz Povijesnog arhiva u Zadru*, Povijesni arhiv, Zadar, 1996.; Goroslav, OŠTRIĆ, *Grbovi u gradu Bakru*, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka, 1996.; ISTI, *Monumenta heraldica*, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka, 2002. Veću vrijednost ipak imaju katalogi institucija koji uz prijevod donose i transkripciju blazona, no takvih je malo. Vidi: *Arma, Grbovi iz fundusa Državnog arhiva u Zagrebu*, Zagrebačko arhivističko društvo, Zagreb, 2003.

Bojničićev grbovnik

Bojničićev je grbovnik, prema ocjeni mnogih dosad spomenutih autora od 1899. pa do danas, jedina sveobuhvatna literatura o plemstvu s područja Hrvatske i Slavonije. Ranije izraženoj namjeri revalorizacije Bojničićeva grbovnika kao izvora za proučavanje - kako grbova i heraldičkoga nazivlja na temu ratovanja s Osmanlijama, tako i plemstva općenito - idu konačno u prilog i dvije činjenice na koje se svakako namjeravamo osvrnuti. Prva je značenje i doprinos grbovnika hrvatskoj historiografiji druge polovice 19. stoljeća, a druga Bojničićevo blazoniranje u kojemu se očituje dosljedan metodološki pristup originalnoj heraldičkoj građi.

Grbovnik je, dakle, primjer usavršavanja znanstvenoga instrumentarija pri prikupljanju, obradi i interpretaciji izvorne heraldičke građe.²⁶ U odnosu na dosadašnje radove i literaturu očito je da do danas nemamo slično izdanje.²⁷ Svakako je važno spomenuti i povijesno ozračje u kojemu je nastajao jer se njegovo petnaestogodišnje sakupljanje i uređivanje građe odvijalo u vrijeme utemeljenja moderne hrvatske države kada je proučavanje nacionalne povijesti bilo bitno radi potvrđivanja hrvatske samobitnosti. Njegov je grbovnik, kao dio čuvenoga Siebmacherovog grbovnika, trebao vizualizirati i potvrditi identitet hrvatskoga plemstva i hrvatske kulturno-povijesne baštine kroz jedan veliki „heraldički Gesamtkunstwerk“. Stoga mu pristupamo kao izvoru iz kojega crpimo smjernice odnosno način metodologije rada pri raščlambi grbova i način dosljednoga blazoniranja. Ujednačenom, jasnom i sažetom sintaksom blazona na njemačkome jeziku Bojničić je riješio problem ujednačavanja latinskog, njemačkog i mađarskog nazivlja.²⁸ Iako na njemačkom, Bojničić je znanstveno doradio način pristupa i obrade heraldičke građe te je stvorio daljnje preduvjete za proučavanje heraldičkoga nazivlja i načelo konstrukcije blazona (sa standardiziranim kraticama i oznakama za metale i boje uporaba kojih se pri blazoniranju danas zanemaruje).²⁹ Jasna determinacija,

²⁶ Mirjana GROSS, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 1996., 386.; Iako Bojničićev znanstveni rad i doprinos na području heraldike nije do kraja proučen i vrednovan, postoje osvrtni i prinosi za proučavanje njegova života i djela s bibliografijom radova. Vidi: Zlatko MATIJEVIĆ, „Dr. Ivan pl. Bojničić (1858. - 1925.). U prigodi 150. obljetnice rođenja“, *Arhivski vjesnik*, 51 (2008.), str. 569-589.

²⁷ Bez obzira na povijesne nedaće kojih je heraldika bila žrtva, ovdje se dotičemo pitanja njezina današnjeg stanja u Hrvatskoj, a u prvome redu nepostojanja centralnoga heraldičkog ureda s cijelim nizom stručnjaka: povjesničarima, heraldičarima, rodoslovcima, povijesnim antropolozima i sociolozima te likovnjacima koji bi se sustavno bavili obradom izvorne heraldičke građe i pokrenuli slična izdanja. Nedostaje, dakle, ured u kojemu bi se stvarala jedinstvena baza podataka o hrvatskoj heraldičkoj baštini te bi se učinkovitim mjerama vodilo računa o dosljednome korištenju i zaštiti kako osobnih, tako i službenih državnih i lokalnih obilježja. Također smatram da je jedan od razloga nepostojanje znanstvenoga heraldičkog kadra odnosno profiliranja, u prvome redu povjesničara, u okviru današnjega programa obrazovanja te općenito problem dostupnosti originalnoj građi mladim istraživačima izvan postojećih institucija u kojima se ta građa čuva.

²⁸ Usp. B. ZMAJIC, *Heraldika*, 78.

²⁹ Laszowski je u predgovoru prigodnoga „album-izdanja“ grbova gradova Kraljevine Jugoslavije, a tada na mjestu ravnatelja Kraljevskoga državnog arhiva u Zagrebu, istaknuo nužnost stvaranja domaće

sintaksa i jasnoća opisanoga te mogućnost vizualizacije grba bitni su preduvjeti koji grb čine jedinstvenim. Ispravni blazoni imaju čvrsto povijesno uporište, prema njima grbovi pripadaju prostoru i vremenu u kojemu su nastali, a to ih čini vjerodostojnima i autentičnima.³⁰

Napisani na njemačkome jeziku, Bojničićevi su blazoni zrcalo srednjoeuropske heraldičke prakse blazoniranja koja je naprasno prekinuta 1918. godine. Stoga je tretiranje Bojničićeva djela samo kao literature ili pomagala neopravdano. Bojničić je i sam bio svjestan nedostataka i pogrešaka u prikazu grbova i genealoških podataka. Nedostaci su jasno vidljivi kod šrafiranja u slučaju grbova preuzetih iz prijepisa i rukopisa te iz činjenice da ispušta grbove hrvatskih graničara kojima je dodijeljeno austrijsko plemstvo kao i grbove nekih poznatih obitelji.³¹ Nedostaci i propusti koji mu se pripisuju potvrđuju činjenicu da, ukoliko izvor iz kojega bi se pouzdano preuzeo grb nije bilo moguće pronaći, Bojničić ga nije uvrstio u grbovnik, odnosno, radio je samo na dostupnome materijalu (preko 2000 izvora!).³²

Bojničićev „stil“ blazoniranja još uvijek nije dosegnut. Stjecajem povijesnih okolnosti, grbovi su dugo vremena gledani s predrasudama kao relikti prošlosti, no ipak, od 1899. godine do danas kod suvremenih bismo izdanja i reprinta grbovnika očekivali napredak i eventualni kritički stav u pogledu blazoniranja, a u najma-

stručne terminologije na temelju proučavanja izvorne građe. Krajnja bi svrha bila rekonstrukcija grbova izvedena prema heraldičkim pravilima: Emilij LASZOWSKI, *Grbovi Jugoslavije*, Kava Hag, Zagreb, 1936. Laszowski je bio Bojničićev bliski suradnik na izradi grbovnika. Nastojanje za što jasnijom heraldičkom terminologijom vidljivo je i u njegovim blazonima. Zmajić je u svome udžbeniku nastojao sintetizirati heraldička znanja s naglaskom na pojavi i razvoju hrvatske heraldičke tradicije, a kao „vrela za studij heraldike“ navodi Bojničićev i Heyerov grbovnik: B. ZMAJIĆ, *Heraldika*, 1971., 57.; ISTI, *Heraldika*, 1996, 79.; Usporedi: Carl Georg Friedrich HEYER VON ROSENFELD, *Der Adel des Königreichs Dalmatien*, Nürnberg, 1873.; Dotičući se značenja blazona i heraldičkoga nazivlja, Kolanović donosi ocjenu Bojničićeva grbovnika: „U Hrvatskoj je prvi na latinskom uveo grboslovno nazivlje Pavao Ritter Vitezović (1652-1713) u svome *Grbopisu* (Stemmatographia sive armorum illycorum delineatio...), a znanstveno ga je doradio Ivan Bojničić, ali samo na njemačkom jeziku u svom djelu *Der Adel von Kroatien und Slavonien*.“: Ivo BANAC, *Grbovi biljezi identiteta*, Zagreb, 1991., 318. (tekst Josip Kolanović, Grbovi).

³⁰ Nakon Bojničićeva grbovnika (1899.) rijetko se u literaturi pronalazi dosljedan blazon jer ga kao simbol (npr. vojnik) nije dovoljno determinirati pojmom: „ratnik“, „Hrvat“, „vojnika“, „krajnišnik“ i slično. Simbol, ovisno o povijesnome periodu, doživljava razumljive morfološke promjene, a time ga drugačije određujemo i tipološki.

³¹ U popisu vrela korištenih kod prikupljanja građe Duišin svrstava Bojničićev grbovnik pod heraldičko-genealoška djela, uz napomenu da isti nije potpun te sadrži pogreške u prikazu grbova i iznošenju genealoških podataka plemićkih obitelji. Isto tako ističe da mu je isti poslužio kao jedno od najvažnijih vrela u prikupljanju građe. (A. V. DUIŠIN, *Zbornik plemstva*, Svezak I., LVIII., 81.-82.) Atlagić također ocjenjuje Bojničićev grbovnik kao najpotpuniji i najsvaeobuhvatniji zbornik grbova plemićkih obitelji, no za razliku od Duišina konkretno navodi njegove nedostatke koji se odnose na „ispuštanje gotovo svih grbova obitelji kojima je podijeljeno austrijsko plemstvo (hrvatski graničari), kao i nekih poznatijih obitelji iz banske Hrvatske (Zdenčaj, Štriga i drugi)“; M. ATLAGIĆ, *Grbovi plemstva u Slavoniji*, 9.

³² Bojničić u svome predgovoru: „Ich habe mit der für jeden Historiker gebotenen Genauigkeit und kritischen Strenge nur aus den **ersten** (!) Quellen geschöpft, und nicht aktenmässig belegte Familiennachrichten **niemals** (!) gedruckte Wappenbücher hingegen nur in den **seltensten** (!) Fällen benützt.“ I. BOJNIČIĆ, *Der Adel*, Vorwort.

nju ruku nastavak Bojničićeve prakse. Umjesto toga danas među heraldičarima ne postoji ujednačen i jasan stav oko blazoniranja, a većina publikacija još uvijek reproducira grbove iz Bojničićeva grbovnika.

Grbovi sa simbolima ratovanja s osmanlijama

Bojničićev grbovnik koristit ćemo kao osnovu povijesne, heraldičke i likovno ikonografske raščlambe grbova vojnoga plemstva koji u sebi sadrže simbole neprijatelja.³³

Odabirom 212 grbova koji u štitu nose simbole neprijatelja izvršena je početna selekcija, a potom je stvorena matrica za statističku obradu istih. U predmet raščlambe uzeti su podaci o nositelju (primarnom i sekundarnom), njegovoj profesiji, vladaru i godini dodjele odnosno potvrde plemićkoga statusa. Raščlamba Bojničićevih blazona, odnosno simbola i njihove sintakse (radnji i interakcije ljudskih likova, životinja i predmeta), omogućila je izdvajanje pojmova koji se učestalo ponavljaju i tvore specifično nazivlje na zadanu temu te općenito specifičnosti grbova dodijeljenih za zasluge u ratovima protiv Osmanlija.

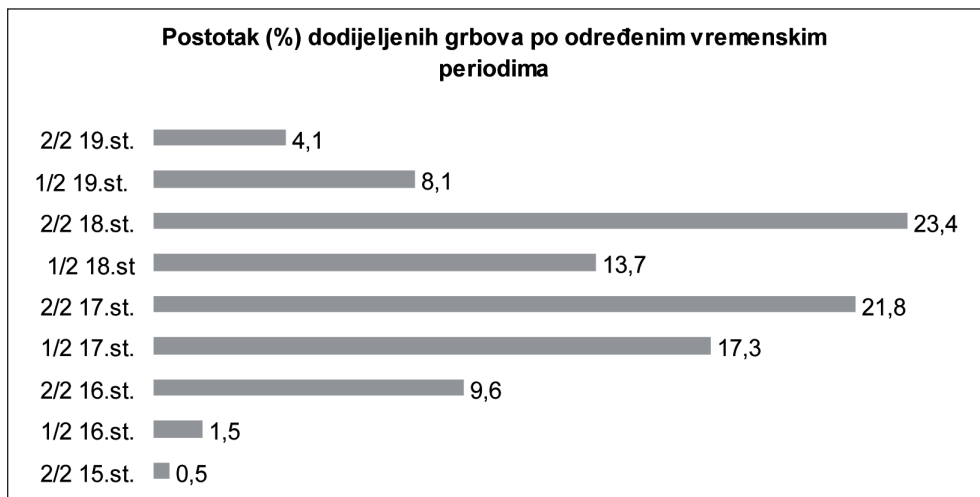
Budući da je grbovnik nastao u doba historicizma, crteži šrafiranih grbova ujednačeni su načelom historicističkog esteticizma bez obzira na njihov izvorni izgled. Stoga se raščlambi pristupilo oprezno. Usporedba s izvornom građom bila je najnužnija upravo kod raščlambe simbola s likom neprijatelja, odjeće, oružja i prikaza hrvatskih graničara te su se samo na taj način mogli protumačiti dobiveni rezultati.

Heraldičke posebnosti javljaju se kod boje štita, simbola koji prikazuju i utjelovljuju neprijatelja (ljudski lik, dijelovi tijela, oružje, odjeća i građevine) te povijesne morfologije lika hrvatskoga graničara kao grbovnoga simbola u kombinaciji sa simbolima neprijatelja. Statistička obrada datacije grbovnica i podataka koje nam, vezano uz historijat grba, donosi Bojničić, omogućila nam je povijesnu kontekstualizaciju (vrijeme i vladari). Raščlamba, pak, podataka o primarnim i sekundarnim nositeljima pružila je sliku o strukturi plemstva i društveno-političkoj pozadini podjele grbovnica.

³³ Pisan na njemačkome jeziku sadrži 239 stranica s abecedno poredanim imenima plemićkih obitelji, opisima njihovih grbova i izvorima odakle su preuzeti te historijatom i genealoškim podacima svake pojedine obitelji. Potom slijedi kazalo svih obitelji i 176 tabli šrafiranih grbova. Od izvora koje je Bojničić obradio valja spomenuti: plemićke povelje (*Litterae Armiales*), knjige plemstva (*Liber regius* - ugarske plemićke matične knjige za ugarsko-hrvatsko plemstvo), zapisnike Hrvatskoga Sabora o potvrdi plemstva (proglašenje punovaljanosti ugarsko-hrvatskoga plemstva), pečate i pečatnjake te nadgrobne spomenike. Među ostalim koristio se *Korjenić-Neoričevim grbovnikom* (1595.) iz zbirke Ljudevita Gaja, koji se danas čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Valavasorovim *Opus Insignium Armorumque* (1687. - 1688.) te poveljama i diplomama iz privatnoga vlasništva raznih plemićkih obitelji.

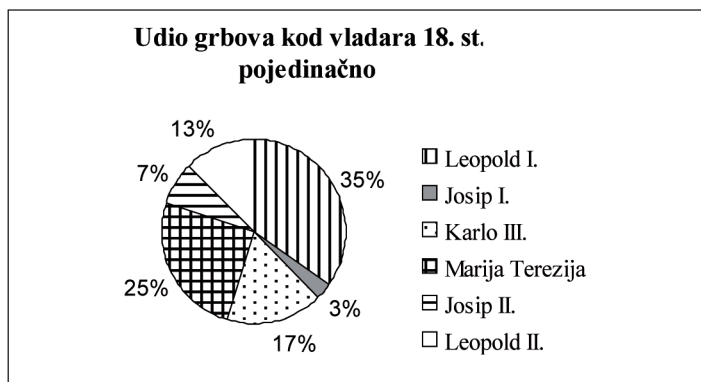
Vrijeme i vladari

Kronološki poredani izabrani grbovi obuhvaćaju razdoblje od druge polovice 15. stoljeća - kada su Osmanlije navalile na Hrvatsko Kraljevstvo nakon pada Bosne - pa sve do druge polovice 19. stoljeća.

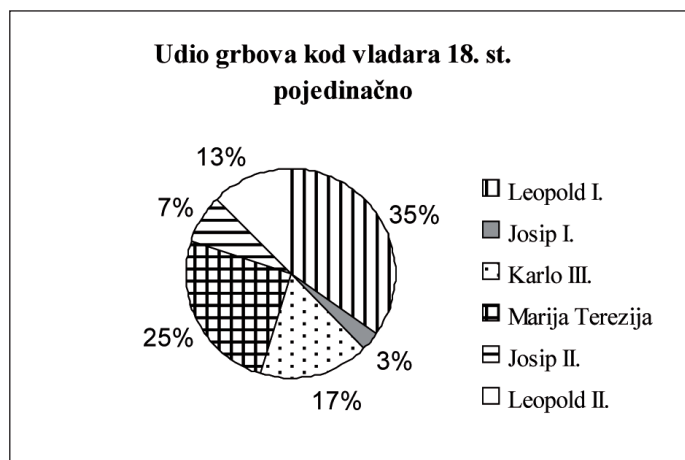
Prikaz 1.

Grbova s prikazom neprijatelja bilo je najmanje u 15. i početkom 16. stoljeća. To je ujedno i doba početnoga organiziranja obrambenoga pojasa prema Osmanlijama, koje je započeo kralj Matijaš Korvin. Novoga vojnog plemstva bilo je sasvim malo jer su teret obrane Kraljevstva još uvijek nosile hrvatske velikaške obitelji. Iz Prikaza 1. vidljivo je da se proces dodjeljivanja plemićkih titula i grbova, u koje su se počeli uplitati simboli preneseni s ratišta, počeo učestalo javljati tek od sredine 16. stoljeća, a potom i cijelo 17. stoljeće (napose na njegovu kraju). Vrhunac dodjele naslova odvijao se u 18. stoljeću za vrijeme apsolutističkih vladara (Prikaz 2. i 3.).³⁴

Prikaz 2.

³⁴ Usp. H. KEKEZ, „Grbovnice“, *Zbornik OPZ*, 215.-243.

Prikaz 3.

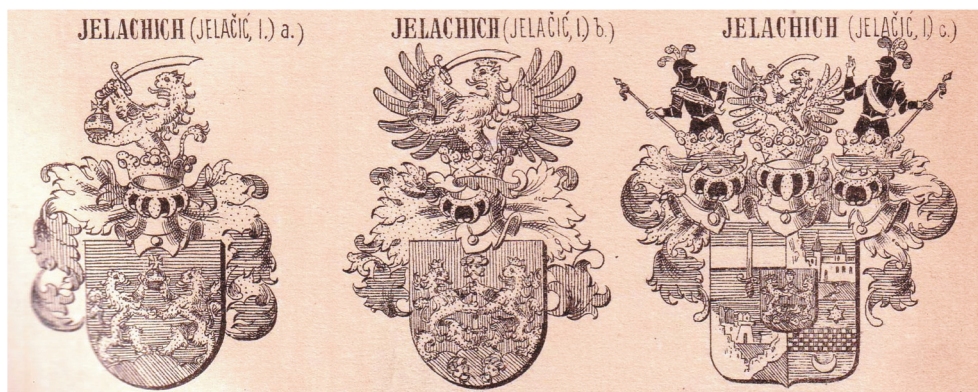
Ako se povuče paralela sa stanjem na ratištu, jasno se vidi da taj proces obuhvaća period najžešćih borbi protiv Osmanlija, a potom i razdoblja nakon oslobodilačkih ratova koji su rezultirali sklapanjem mirovnih ugovora i oslobađanjem dijelova Hrvatskoga Kraljevstva.³⁵ Oslobođene dijelove vladari, pak, nisu povratili hrvatskomu plemstvu nego su na njih naseljavali prebjeglo stanovništvo s okupiranih teritorija koje je u zamjenu za vojnu službu od vladara uživalo određene povlastice ne priznajući vlast Hrvatskoga sabora i bana. Smišljenom politikom naseljavanja prebjegloga stanovništva, a potom i stranoga plemstva na oslobođene dijelove teritorija Habsburgovci su okončali s pripadnicima hrvatskoga visokog plemstva.

Podjelom novoga i potvrđivanjem staroga plemstva vladari ne samo što su našli dodatan izvor prihoda nego su na taj način stvarali novi, sebi podložan, društveni sloj na kojemu su izgradili svoju apsolutističku vlast. Dakle, iz raščlambe odabranih grbova sa simbolima neprijatelja (Turčina) zaključujemo da je riječ o grbovima kod:

- novoga vojnog plemstva koje je naslov steklo na temelju zasluga u ratovima s Osmanlijama
- nanovo potvrđenoga ili obnovljenoga plemstva (*erneuerte Wappen*) u grbove kojih se umeću simboli sukladni zbilji
- plemića koji su stekli pravo stjecanja viših naslova.

³⁵ Stogodišnji obrambeni rat (1493. - 1593.), Dugi rat (1593. - 1606.), Veliki rat za oslobođenje od Turaka (1683. - 1699.), a od mirovnih sporazuma: Mir u Srijemskim Karlovcima (1699.) sklopljen za vrijeme Leopolda I. i Požarevački mir (1718.) u vrijeme Karla III.

U posljednja dva slučaja susrećemo modifikacije obiteljskoga grba kroz nekoliko generacija koje su u svoje grbove umetnule lik neprijatelja ili neke od ratnih simbola kao podsjetnik na zasluge u borbama protiv Osmanlija (Slika 1.).³⁶

Slika 1. Grb Jelačića 1579., 1614., 1854.

Proces podjeljivanja i obnavljanja naslova odvijao se i nakon konsolidacije granice u austrijsko-turskim ratovima s kraja 18. stoljeća kada postupno i sama Vojna krajina gubi svoju primarnu obrambenu funkciju. Grbove sa simbolima Osmanlija susrećemo, dakle, i kod grbova druge. polovice 19. stoljeća, no kod takvih je riječ o obnovi naslova i/ili uzdignuću osobe na viši plemićki rang.

Profesije nositelja

Pored plemićkih obitelji prebjeglih s okupiranih područja, koje su se uključile u obranu granice te na temelju tih zasluga zavrijedile obnovu naslova, profesije ostalih nositelja potvrđuju činjenicu da je na području Vojne krajine dominiralo srednje i niže plemstvo.³⁷ U prvome redu to su stožerni časnici: pukovnici, potpukovnici i bojnici te viši časnici: satnici, natporučnici, poručnici, potporučnici i zastavnici. Prilikom raščlambe naišlo se na vrlo malen broj grbova visokoga vojnog kadra: general-bojnika i podmaršala jer su nositelji tih činova bili uglavnom pripadnici stare domaće i strane aristokracije koji su već imali svoje grbove ili, pak, profesionalni vojnici stranoga podrijetla koji su tek stjecali grb, ali ne kao hrvatsko nego kao armalističko plemstvo Carstva.

³⁶ Primjer je plemićka, barunska i grofovaska grana roda Jelačića, članovi kojega su nakon obnove naslova 1614. godine promijenili grbove simbole, a potom su taj grb 1808. (barunski naslov) i 1854. (grofovski naslov) zadržali kao srce štita: Hrvatski povijesni muzej (dalje: HPM), Barunska grbovnica Franje Jelačića, HPM 26368, Državni arhiv u Zagrebu, Dokumentacija o stjecanju grofovske titule, HR-DAZ-825, Obiteljski fond Jelačić, 956-957.

³⁷ Vidi bilješku 7.

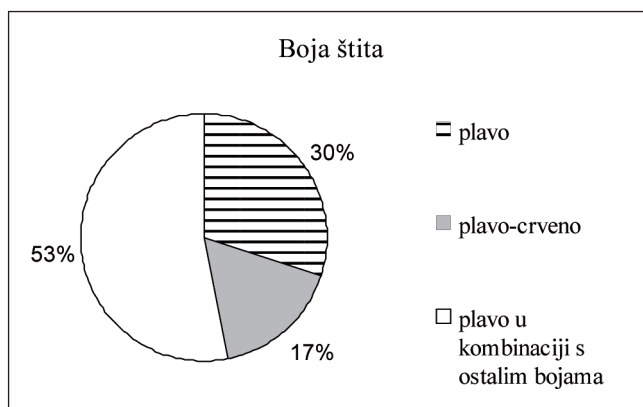
Naslovi su se dodjeljivali i onim nositeljima profesije kojih su bile vezane uz administrativne poslove Krajine, koji su se pojavili kao posljedica njezinih brojnih reformi unutar 18. stoljeća. Uz njih se spominju i zanimanja onih nositelja uslužna djelatnost kojih je bila od presudnoga značenja za funkcioniranje svakodnevnoga života. Suci, računovođe, notari, inženjeri i trgovci najčešće su profesije, uz one vojnoga karaktera, na koje smo naišli u podacima o nositeljima analiziranih grbova.³⁸

I dok se kod staroga plemstva simbolom iskazivala pripadnost rodu, kod novoga se njime iskazuje osobnost pojedinca, profesija, status, podrijetlo, posjed pa se čak i aludira na samo ime nositelja grba (*Das redendes Wappen*)³⁹. Poosobljenjem nam grb, odnosno sintaksa njegovih simbola, omogućava iščitavanje raznih informacija, no u prvome redu onih koje govore o valjanim razlozima dodjele grba, odnosno o činu koji je tome prethodio.

Heraldičke značajke

1. Boja štita

Među bojama štitova prevladava plava, koja nosi upečatljivi vizualni identitet plemstva vojnoga podrijetla. Grbova s plavom kao jedinom bojom štita ima 30 %, a najčešća je kombinacija s crvenom 17 %. Kombinacije plave s ostalim heraldičkim bojama pojavljuje se u 53 % slučajeva (Prikaz 4.).

Prikaz 4.

³⁸ O razlikama *staroga* i *novoga* plemstva vidi opširnije: Mirjana GROSS „O položaju plemstva u strukturi elite u sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća“, *Historijski zbornik*, 31-32 (1978. - 1979.), 140.

³⁹ I. BOJNIČIĆ, *Der Adel*, 92. (Npr. Grb Kinsky de Korschina: u plavom se iz zlatne krune izdiže zauzlani i osedlani konj s turskim sedlom, proboden strijelom kroz krvavo grlo, a prate ga zlatna zvijezda i srebrni polumjesec. Bojničićeva bilješka na kraju genealoških podataka je sljedeća: „Das Wappen ist ein redendes. Konj bedeudet kroat. Pferd.“); Usporedi: V. BRAJKOVIĆ, *Grbovnice*, 46.

2. Simboli

Uz simbole koje poznaje i zapadna heraldika s vremenom se javljaju i sasvim specifični simboli - ekstravagantni i ekscentrični sintaksa kojih je kompleksna i ima pragmatično značenje u tadašnjim povijesnim zbivanjima. Ta jedinstvena rješenja koja Bojničić naziva „die heraldische Symbolisierungsart der XVI. Jh.“⁴⁰ javljaju se već sredinom 15. stoljeća, odnosno na početku ratovanja s Osmanlijama, s time da već od 17. stoljeća vrsta simbola, njihova sintaksa i blazon, poprimaju narativnu prirodu. Prenoseći sliku s ratišta oni postaju složeniji, odnosno okreću se životu i stvarnosti jasno prikazujući pobjednika i poraženoga. Novi simboli zahtijevali su i određenu promjenu konstrukcije grba, a time i heraldičkih pravila.⁴¹

Simboli neprijatelja

Simboli neprijatelja vrlo su specifični. Bojničićevo blazoniranje omogućilo je njihovo izdvajanje, a potom i određivanje posebne tipologije pojavljivanja neprijatelja (Turčina) kao grbovnoga simbola.⁴² Klasifikacija simbola zasniva se na onoj koju je u svome priručniku proveo Bartol Zmajić.

- Ljudski lik
- Turčin kleči, a za perčin ga drži graničar ili životinja.
- Turčin kleči i moli za milost ispred graničara ili životinje.
- Turčin kleči pognute glave ispod sablje graničara ili životinje.
- Turčin je zauzlan, a povodi ga graničar s prijeteći podignutom desnicom.
- Turčin leži mrtav, a do njega je graničar.
- Turčin leži mrtav odsječene krvave glave (s turbanom ili bez njega).

⁴⁰ I. BOJNIČIĆ, *Der Adel*, 67. (grb Horvath XII - Stansith de Gradecz), 82. (Cacich / Kačić III.), 174. (Stansith / Stančić de Gradec).

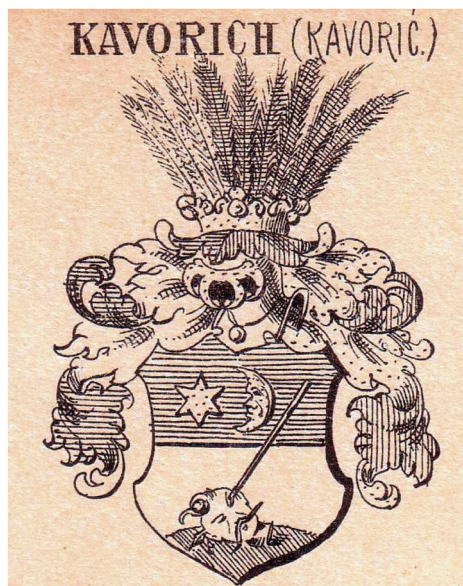
⁴¹ Simboli ne „lebde“ u prostoru nego dobivaju čvrsti oslonac, uglavnom zeleno tlo, brežuljak, trobrijeg ili stijenu u dnu štita. Budući da simboli nose „priču“ koja zahtijeva drugačiju podjelu štita, uglavnom susrećemo kose i valovite grede, od kojih nas ove posljednje upućuju na pejzažne značajke kraja (npr. rijeku) odakle je potekao nositelj ili nas upućuju na mjesto gdje se odvijala određena bitka.

⁴² Onovremeni prikazi poraženih mrtvih Turaka, njihovih tijela bez glave, a najčešće samo odsječenih glava, javljaju se u svim područjima likovnih i primijenjenih umjetnosti, kako na grafikama s prizorima bitaka, tako i na predmetima iz svakodnevnoga života: Österreichisches Museum für Volkskunde, inv. br. 19203: keramički vrč s prikazom odsječene turske glave i inv. br. 30696: keramički vrč s prikazom mrtvoga turčina s odsječenom glavom. Turske glave izrađivale su se od *papier-mâchéa* kao mete u streljanama i za probadanje u konjaničkim školama. Vidi tekst Reingarda Witzmanna: „Türkenkopf und Türkenskugel“ u: *Die Türken vor Wien: Europa und die Entscheidung an der Donau 1683.*, Wien, 1983.; 282-285.

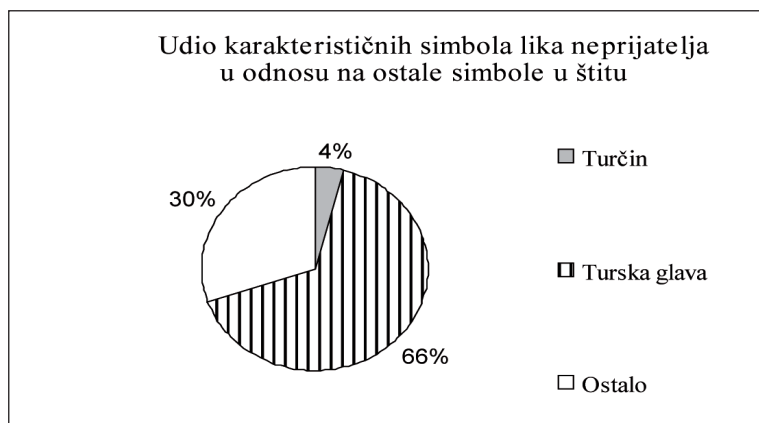
- Dijelovi tijela

Od dijelova tijela turska je glava kao simbol neprijatelja najzastupljenija i ima posebne značajke. Čelava je s perčinom i zašiljenim dugim brkovima, ponekad prikazana s turbanom ili bez njega (nepokrivena). Od 212 izabranih grbova glava se pojavljuje u 66 % slučajeva (Prikaz 5.).

- turska glava nataknutu na sablju, mač ili koplje (Slika 2.)
- turska glava probodena strijelom
- turska glava nagažena
- turska glava koju za perčin drži graničar ili životinja.

Slika 2. Grb Kavorich (Kavorić), 1578.

Prikaz 5.

- Oružje⁴³

U Bojničićevu grbovniku prikazano oružje mogli bismo slobodno nazvati historijskim. Naime, ono je (kao i svi ostali simboli) stilizirano i naslikano prema tadašnjemu heraldičkom stilu odnosno mjerilima praktične heraldike (Wappenkunst), koja su se prakticirala u službenome heraldičkom uredu od kraja 19. stoljeća do 1918. godine, stoga je usporedba s izvornom građom bila neizbježna.⁴⁴ Većina oružja prikaza je kao trofejno i metaforično ukazuje na pobjednika i poraženoga.

U izabranomu uzorku nailazimo na 120 sablji u odnosu na ukupni broj grbova. Na drugome su mjestu mačevi koji i inače s vremenom postaju više paradno nego li borbeno oružje.

- Sablja je najtipičniji dio opreme turskoga konjanika. Od 15. stoljeća preuzimaju je svi narodi koji su u to doba bili izloženi osmanskim napadima, stoga susrećemo i njezine različite tipove. U tome je smislu pri definiranju sablje kao grbovnoga simbola potrebno izložiti sljedeće činjenice.

Tipove sablji na grbovima teško ćemo raspoznati.⁴⁵ Njihov izgled svakako derivira od onih koje su se upotrebljavale u borbi, a ovdje ćemo izdvojiti tri osnovna tipa za koja smo sigurni da su se upotrebljavala na području Hrvatsko-slavonske vojne krajine.

U stvarnosti najpopularnija turska sablja - karabela imala je držak u obliku stilizirane ptičje glave s nekoliko tipova križnice. Sječivo joj je zakrivljeno, jednobridno, koje se prema vršku proširuje u dvosjekli dio zvan jalman. Karabela se na hrvatskim prostorima upotrebljavala u 17. i 18. stoljeću⁴⁶ i ne treba ju miješati sa sabljama ugarskoga tipa koje su nosili husari – krajiško lako konjaništvo.⁴⁷ Ugarska

⁴³ Susret vojski s Istoka i Zapada uvjetovao je promjenu naoružanja s obje strane. Hrvatsko-slavonska vojna krajina kao granično područje s Osmanskim carstvom postala je tako mjesto preplitanja raznih utjecaja - od načina naoružanja pa sve do načina odijevanja graničara. Marija ŠERCER, *Staro oružje na motki*, Zagreb, 1972.; ISTA, *Sablje*, Zagreb, 1979., 11-16; ISTA, *Tursko oružje*, Zagreb, 1983.; Dubravka PEIĆ ČALDAROVIĆ, *Slike mira - oživljena Hrvatska u vrijeme Karlovačkog mira 1699.*, 23-28; Usp. *Cimelia Croatica: iz zbirke Ive Dubravčića*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2005., 135. Kao kustos izložbe imala sam uvid u originalnu koloriranu grafiku Albrechta Schmida: *Vojnici iz 1740. godine*, čiji prikaz turskih i zapadnjačkih vojnika pruža jasniju sliku o miješanju dviju kultura u naoružanju i oblačenju. Posebno su zanimljivi prikazi Hrvata i Dalmatinca te turskih vojnika u akciji.

⁴⁴ Usp. Nenad Labus, „Rijeka: Povijest bolesti: članak 6.“ (<http://www.hgzd.hr/?q=hr/book/export/html/351>, zadnji put mijenjano 24. kolovoza 1994.).

⁴⁵ Još jedna činjenica koja ide u prilog navedenome jest ta da je oružje prije uvođenja stajaće vojske pripadalo vojniku koji ga je nabavljao ovisno o vlastitim mogućnostima i ratnim prilikama. Zbog toga su i sablje u 17. i na početku 18. stoljeća bile raznovrsnije, s više individualnih karakteristika. Nerijetko su se tijekom 16 i 17. stoljeća izradivale kao kompozitne, tj. orijentalno sječivo kombiniralo bi se s balčakom zapadnoga tipa i obrnuto. ISTA, *Sablje*, 9, 11, 14.

⁴⁶ M. ŠERCER, *Tursko oružje*, 9.

⁴⁷ Vidi originalnu komparativnu građu: HPM 2802 karabela; HPM 11696 karabela; HPM 10080 šamšir; HPM 11565 ugarska sablja.

sablja sasvim je poseban tip sablje koji se pojavljuje već u 16. stoljeću. Ima blago zakrivljeno sječivo s dvobridnim jalmanom, križnicom ravno pruženih dugačkih krakova i okomitim jezičcem po sredini te ravnom glavicom izvučenom prema natrag. Iz prototipa ugarske (husarske) sablje razvili su se svi njezini kasniji tipovi od 17. do 19. stoljeća. Istovremeno se, a neovisno o turskome utjecaju, razvijao i poseban tip sablje koju susrećemo kod seljaka i kod hrvatsko-slavonskih graničara. Njezina posebnost očituje se u udubljenome vršku sječiva.⁴⁸

Kao grbovni simbol sablja se, bez obzira na izgled, u blazonima definira kao „sablja krivošija sa zlatnom križnicom“ (*Krummsäbel mit g. Parirstange / Kreuzesgriffe*). Uglavnom su to stilizirane varijacije gore spomenutih, tj. bilježimo one sječivo kojih se pri vrhu stanjuje i one sječivo kojih se proširuje dok im je sam vršak udubljen, a imaju križnicu s izvijenim kracima u obliku slova „S“ i lukovičasti balčak.⁴⁹ Zmajić generalno razlikuje dva tipa sablji - one sa savijenim sječivom oštrica kojih se prema vrhu stanjuje, „...dok se turska sablja prema vrhu proširuje, a sužava se sasvim pri vrhu“.⁵⁰ Na temelju svega navedenoga možemo zaključiti da su sablje kao grbovni simboli vrlo brzo postale unificirane sa svojim posebnim tipološkim značajkama te otvaraju posebnu temu o mjerilima i utjecaju praktične heraldike (*Wappenkunst*) unutar pojedinoga povijesnog razdoblja na objekt stilizacije, koju smo u ovome radu djelomično dotaknuli raščlambom oružja.

- Turski topuz, tj. buzdovan (*Streitkolben*) jest oružje za udaranje lukovičasta, kruškolika ili kuglasta oblika, s perima ili kljunovima. Više služi kao znak dostojanstva odnosno vojničkoga statusa.⁵¹
- tursko koplje
- turski štit⁵²

⁴⁸ Ovisno o nositelju nazivala se „seljačkim“ ili „hrvatskim“ oružjem. Česi su je zvali „tesak“, a Nijemci „Dusägge“ ili „sablja rađena na njemački način“. Vidi D. PEIĆ ČALDAROVIĆ, *Slike mira*, 26.

⁴⁹ Lukovičasti balčak bio je omiljen kod sablji časnika u 18. i 19. stoljeću. Prema mišljenju M. Šercer držak s „povijenom lukovičastom glavicom“ jedan je od ukupno četiri tipa držaka turskih sablji. M. ŠERCER, *Sablje*, 12.

⁵⁰ Vidi bilješku 14.

⁵¹ Vidi originalnu komparativnu građu: HPM 3033 buzdovan, HPM 608 buzdovan.

⁵² Vidi originalnu komparativnu građu: HPM 275; Usp. *War and Peace: Ottoman-Polish Relations in the 15th - 19th centuries*, Istanbul, 1999., 185, 186.; *Die Türken vor Wien: Europa und die Entscheidung an der Donau 1683.*, Wien, 1983.; 197, 198.

- Tûg⁵³ je zapovjedna zastava turskih postrojbi, no ujedno vladarska i vojna insignija. Radi se o posebnome koplju na vrhu kojega se nalazi pozlaćena kugla s polumjesecom, a ispod nje se nalazi dug i obojen konjski rep. Broj tugova označavao je vojni čin i ugledni status, a u rukama graničara ili neke životinje prikazuje se kao trofejno oružje.
- Turska zastava - prikazana u rukama hrvatskoga graničara kao trofejno oružje
 - najčešće u obliku položenoga pravokutnika s polumjesecom i osmokrakom zvijezdom pojavljuje se u crvenoj, zelenoj, bijeloj i žutoj boji, koje su inače karakteristične boje turskih zastava i to najčešće na grbovima od kraja 18. stoljeća.⁵⁴
- Odjeća⁵⁵
 - turban (s perom ili bez)
 - kaftan (dugi haljetak)
 - dimije ili šalvare (široke hlače).

Za primjer odijevanja navodimo dio Bojničićeva blazona grba obitelji Antal, Nagy II. i Kiss II. iz 1686. godine (Slika 3.): *In B. auf gr. Boden ein Krieger in g. verschürtem s. Kleide mit braunem Pelzkalpag mit r. Sacke, g. Stiefeln und g. Gürtel, woran ein Krummsäbel befestigt ist; er erhebt drohend die Rechte und hält mit der Linken eine # Schnur, welche um die Handgelenke eines Türken geschlungen scheint. Der Türke ist gekleidet in langem r. Kaftane mit vorne eingeschlagenen Schössen, g. Hosen und # Schuhen, das bärtige Haupt unbedeckt.* [U plavome, na zelenome tlu, ratnik u crvenoj odjeći urešenoj zlatnim gajtanima s kalpakom na glavi, zlatnim čizmama i zlatnim pojasom za koji je pripasana sablja krivošija. Desnicu podiže prijeteći, dok ljevicom drži crni konop kojim podvodi Turčina vezanoga oko zapešća. Turčin nepokrivene bradate glave odjeven je u dugi crveni kaftan sprijeda zavezan, zlatne dimije i crne cipele.]

⁵³ Tûg = konjski rep na stijegu paše kao znak dostojanstva, tûglija = onaj tko ima pravo na tûg (Bratoljub KLAIĆ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1983.). Broj tugova ovisio je o statusu osobe. Budući da se u obrađenim grbovima javlja koplje samo s jednim tugom, mogao bi se izvesti zaključak da ga je nositelj grba u borbi oduzeo *birtûgliji* - paši od jednoga tuga, tj. beglerbegu. Zajedno s glazbom u borbi su se nalazili iza janjičara. U blazonima je često krivo identificiran i determiniran kao koplje. Dušanka BOJANIĆ, *Turske vojne zastave u cetinjskim muzejima*, Beograd-Cetinje, 1891., 60. Vidi originalne tugove 17. stoljeća u: *War and Peace: Ottoman-Polish Relations in the 15th - 19th centuries*, Istanbul, 1999., 173.; *Die Türken vor Wien*, 184.-185.

⁵⁴ Polumjesec i zvijezda kao simboli na zastavama i općenito uvode se u uporabu od sultana Selima III. (1789. - 1807.) Opširnije o zastavama vidi: D. BOJANIĆ, *Turske vojne zastave*, 102, 107.; Jelena BOROŠAK MARIJANOVIĆ, *Zastave kroz stoljeća: zbirka zastava i zastavnih vrpca Hrvatskoga povijesnog muzeja*, Zagreb, 1996., 128.

⁵⁵ Što se tiče boja i materijala u odijevanju, u muslimanskoj su tradiciji postojali određeni zakonski propisi za muslimansko i nemuslimansko stanovništvo. Muslimani su najčešće nosili odjeću crvene, zelene, bijele, žute i zlatne boje. Opširnije vidi: D. BOJANIĆ, *Turske vojne zastave*, 107. Usporedi kaftane u: *War and Peace*, 237, 370.

Slika 3. Grb Antal, Nagy II, Kiss II, 1686.

- Ostali simboli vezani uz neprijatelja
 - Turski tabor i džamija prikazani su kao šator ili tvrđava s polumjesecom na vrhu.⁵⁶
 - Polumjesec, koji se uglavnom pojavljuje na trofejnim zastavama u ruci hrvatskoga graničara.
 - Zmaj, koji utjelovljuje neprijatelja, najčešće je prikazan ispod nogu oklopnika koji drži sablju s nataknutom turskom glavom ili se nalazi ispod savijene ruke sa sabljom na kojoj se također nalazi nataknuta turska glava (češće kod starijih grbova).

Lik hrvatskoga graničara u kombinaciji sa simbolima neprijatelja

„Ratnik“, „vitez“, „oklopnik“, „konjanik“, „husar“, „hrvatski vojnik“, „Hrvat“ nazivi su pod kojima se u analiziranim grbovima misli na hrvatske graničare, u prvome redu časnike. Blazoni nam omogućuju uvid u promjenu odijevanja te morfologiju, kako ratnih oklopa, tako i uniformi.

Lik oklopnika javlja se na najranijim grbovima, a husar s prsnim oklopom i pancirnom košuljom na grbovima s kraja 16. stoljeća. Za primjer navodimo dio Bojničićeva blazona grba Hranilovića iz 1603. godine (Slika 4.): *In nat. Luft (oben b.*

⁵⁶ Kod zidanih građevina zanimljivo je da se turske od kršćanskih razlikuju po tome što potonje imaju križ na vrhu.

unten r.) auf hügeligem gr. Boden ein kroatischer Krieger mit r. Leibrocke, eisernem Kürass und Helm, b. Hosen, g. Stiefeln, in der erhobenen Rechten einen Krummsäbel schwingend, die Linke an die Hüften gestützt. Zu seinen Füßen am Boden liegend ein ganz g. gekleideter Türke, dessen abgeschnittener, w. beturbanter Kopf neben ihm liegt. [U zraku prirodne boje (gore plavom, dolje crvenom) na brežuljkastome zelenom tlu hrvatski ratnik s crvenom dolamom, željeznim oklopom i kacigom, plavim hlačama i zlatnim čizmama u podignutoj desnici vitla sabljom krivošijom, a ljevica je podbočena o bok. Pod njegovim nogama leži Turčin u zlatno odjeven, dok njegova odsječena glava s bijelim turbanom leži pokraj njega.].

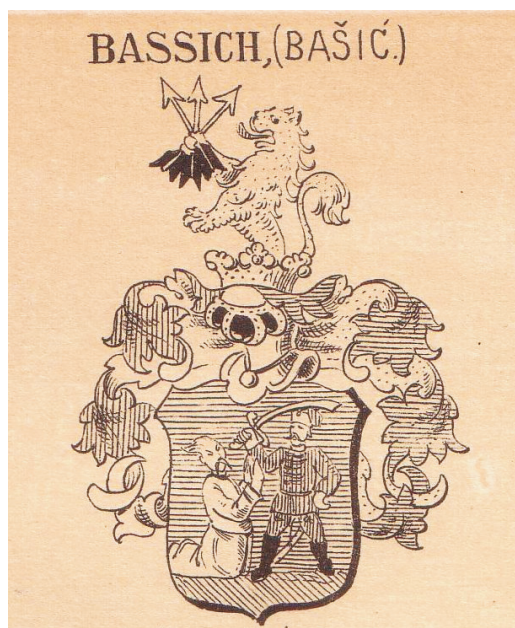

Slika 4. Grb Hranilouith (Hranilović), 1603.

U grbovima dodjeljivanima od kraja 17. stoljeća susrećemo *uniformirane likove graničara* u borbenome položaju ili na konju. Po opisu uniformi možemo zaključiti da je riječ o vojnicima iz vremena Velikoga rata za oslobođenje od Turaka (1683. - 1699.) nakon kojega je uslijedila velika podjela naslova, a potom i prikazima husara iz prve polovice 18. stoljeća. Posljedica je to brojnih vladarskih reformi unutar Hrvatsko-slavonske vojne krajine u 18. stoljeću kojima je postignuto da - nakon konsolidacije granice s Osmanlijama - krajiška vojska bude pretvorena u regularnu vojsku sposobnu za ratovanja po brojnim europskim ratištima. Jedna od odredbi odnosila se i na propisane odore husarskih pukovnija. Dakle, uvriježen simbol postao je lik graničara koji je obučen u crvenu ili plavu uniformu koja se sastoji od uske dolame s bogato vezenim ukrasima, a iznad koje se ponekad nalazi i menten (krzneni haljetak) pričvršćen preko ramena (češće kod prikaza

konjanika). Nosili su „ugarske hlače“ iste boje, a na glavi kalpak (*Peltzmutze / Pelzkalpag mit r. Sacke* - visoku krznenu kapu čije platneno tjeme crvene boje u obliku jezika pada postrance). Oko struka nalazi se ukrasni pojas, a dolama i menten ukrašeni su gumbima i gajtanima (zlatne ili srebrne boje). Obuveni su u visoke čizme, a od oružja imaju ugarsku sablju.⁵⁷ Radi se o sasvim posebnome tipu sablje koji se na području zapadne i srednje Europe postupno razvijao kao oružje lakoga konjaništva – husara. Iz prototipa husarske sablje nastale u 16. stoljeću razvili su se svi njezini kasniji tipovi poznati od 17. do 19. stoljeća, a u grbovima se javlja pod nazivom „sablja krivošija sa zlatnom križnicom“ (*Krummsäbel mit g. Parirstange / Kreuzesgriffe*). Kao što je ranije utvrđeno, sablja kao grbovni simbol ima posebne tipološke karakteristike koje nemaju veze s pravim sabljama kakve su se upotrebljavale u borbi.

Primjer hrvatskoga graničara donosimo iz dijela Bojničićeva blazona grba Bašića iz 1686. godine (Slika 5.): *In B. auf gr. Boden ein ganz in R. gekleideter Krieger mit hohen # Stiefeln u. Pelzkalpag mit r. Sacke; er stützt die Linke an die Hüfte um wel-*

Slika 5. Grb Bassich (Bašić), 1718.

che an g. Gürtel eine #(!) Säbelscheide befestiget erscheint, u. hält in der erhobenen Rechten einen Krummsäbel mit g. Kreuzesgriffe gegen den Hals eines knienden bär-

⁵⁷ O odjeći, opremi i oružju hrvatskih ratnika i vojnika više u: Tomislav ARALICA - Višeslav ARALICA, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća*, Zagreb, 1996. 106, 115, 123-125, 129, 138; D. PEIĆ ČALDAROVIĆ, *Slike mira*, 26.; Usp. vidi grafike Martina Engelbrechta: HPM 27935 Husarski kapetan, HPM 27948 Husar.

tigen Türken welch' letzterer, in langem w.(!) Kaftane mit Gürtel gekleidet, flehend die Hände empor stretcht. [U plavome na zelenome tlu ratnik odjeven u crveno s visokim crnim čizmama i kalpakom, ljevicom podbočenom o bok sa zlatnim pojasom za koji su pričvršćene crne korice. U podignutoj desnici drži sablju sa zlatnom križnicom nasuprot vrata klečećega bradatog Turčina odjevenoga u dugi bijeli kaftan s pojasom, koji s podignutim rukama preklinje za milost.]

„Simbolični prizori“ koji aludiraju na borbe protiv Osmanlija

Posebna su kategorija grbovi koji nemaju karakteristični lik neprijatelja. Njihovo se značenje ne da iščitati samo iz simbola nego se pri njihovoj raščlambi i tumačenju svakako moraju konzultirati izvori - originalne povelje i genealoški podaci nositelja. Uglavnom su to grbovi čija ikonografija nosi spomen na obranu važnih uporišta, imanja i utvrda. U tome se slučaju najčešće radi o kolektivnome, zajedničkom naslovu, odnosno, kada je jedan grb dodijeljen većemu broju nositelja.⁵⁸ Poosobljenjem grba gube se i zajednički naslovi.

Za primjer navodimo Bojničičev blazon grba dodijeljenoga nositeljima Dragišić de Mykssyncz, Buča, Lomnički, Jurmanović de Padenya i Špišić iz 1503. godine *In B. gekrönter g. Löwe und grüner feuerspeiender Drache, die mit einander kämpfen.*

Slika 6. Grb Dragissich (Dragišić) de Mykssyncz, Bucha (Buča), de Lomnicza (Lomnički), Jurmanovich (Jurmanović) de Padenya i Spissich (Špišić), 1503.

⁵⁸ Najčešće se javlja kod plemićkih općina. Naslovi dodijeljeni većemu broju nositelja javljaju se kod starijih grbova kod kojih još nema uplitanja novih karakterističnih simbola (turske glave, lika graničara i slično). Usp. o „kolektivnim“ grbovima vidi: D. PEIĆ ČALDAROVIĆ, „Grbovi hrvatskoga plemstva“, 99.

Zwischen ihnen ein Kürbis mit gr. Blatt. [U plavome se bore zlatni okrunjeni lav i zeleni zmaj koji riga vatru, a između njih je buća (tikva) sa zelenim listom.].

Bojničić donosi podatak da prema tekstu diplome grb predstavlja pobjedu gore spomenutih nositelja (lava) pri obrani dobra Buča (tikva) protiv Turaka (zmaja).

Grbovi koji imaju simbol goluba s maslinovom granom, a potom oni s palminom ili lovorovom granom u lavljim šapama te vijencem nataknutim na sablju ili mač dodijeljeni su poslije mirovnih ugovora uslijed oslobođenja dijelova teritorija.

Budući da kod navedenih slučajeva ne nalazimo karakterističan lik neprijatelja, vremenskim određenjem dodjele grba, proučavanjem blazona i dodatnim istraživanjem povijesnih i rodoslovnih podataka nositelja grba moguće ih je povezati s ratovanjem protiv Osmanlija.⁵⁹

Zaključna razmatranja

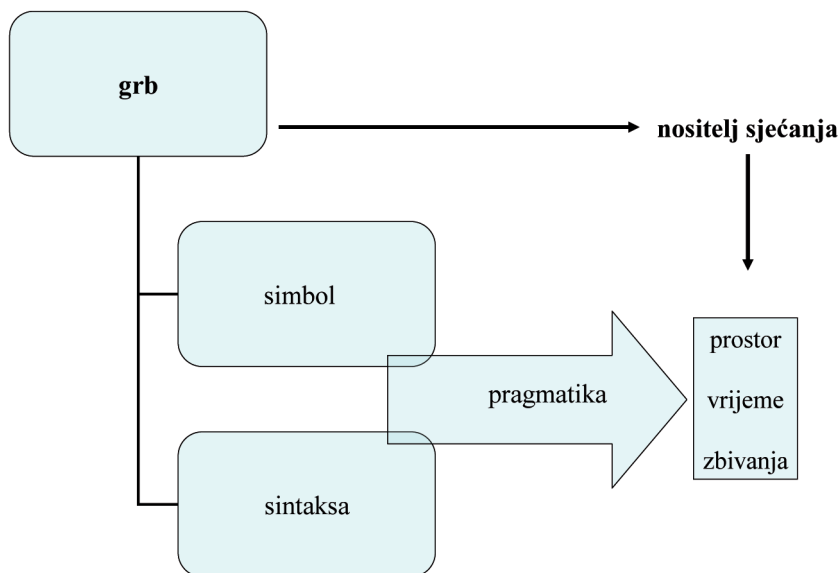
Raščlamba odabranih grbova iz Bojničićeva grbovnika, koji u sebi sadrže simbole neprijatelja (Turčina), a potom simbola i njihove sintakse (radnji i interakcije ljudskih likova, životinja i predmeta) dovela je do zaključka o postojanju posebnoga i bogatoga heraldičkog nazivlja na temu ratovanja s Osmanlijama. Nositelji grbova dodijeljenih u vremenskome rasponu od druge polovice 15. do druge polovice 19. stoljeća pripadnici su vojnoga plemstva s područja Hrvatsko-slavonske vojne krajine koji su grbove i/ili njihovu obnovu stekli na temelju zasluga u ratovima protiv Osmanlija. Budući da njihovi grbovi sadrže simbole i tvore kompleksnu sintaksu koju dotadašnja heraldička pravila i praksa nisu poznavali, jasno nam je da se radi o jedinstvenome segmentu heraldike u koju su se slijedom povijesnih događaja infiltrirale slike s ratišta. Grbovi postaju složeniji odnosno okreću se životu i stvarnosti jasno prikazujući pobjednika (nositelja grba) i poraženoga (Turčina i njegove attribute). Grbovi vojnoga plemstva sa svojim jedinstvenim repertoarom simbola nastalim nakon prodora Osmanlija (od druge polovice 15. stoljeća) otvaraju problematiku individualizacije odnosno poosobljenja grba. Stoga se raščlambom postavlja, ali i daje, odgovor na pitanje uolikoj mjeri grb - kao specifični individualni vizualni znak pojedinca - nosi određene aspekte značenja te u konačnici tvori segment društvene svijesti o točno određenoj epizodi iz prošlosti. Također, razjašnjava nam kako grb od individualnoga znaka pojedinca postaje nositelj kolektivnoga sjećanja na prošla zbivanja.

Specifični simboli, koji čine glavne tvorbene jedinice grba po kojima je on jedinstven i neponovljiv, tako tvore specifično heraldičko nazivlje na temu ratovanja s Osmanlijama. Grb sam za sebe može, ali i ne mora, biti jasan nositelj značenja, stoga je potrebno spomenuti i dva bitna nositelja smislenoga izraza grba, a to su:

- sintaksa odnosno konstrukcija simbola

⁵⁹ Vidi bilješke 39 i 40.

- pragmatika odnosno praktična uporaba simbola od strane jedne zajednice, a u svrhu tumačenja pojedinih okolnosti ili konteksta.

Prikaz 6.

Pod prvim se misli samo na vizualni identitet grba, a potom na heraldičku tipologiju i interakciju (sintaksu) njegovih simbola, koja je donekle razumljiva svima, jer se kreće u okvirima osnovne razine percipiranja znaka. No, za razumijevanje onoga drugog mora se uzeti u obzir čitava „pozadina“ čitljiva iz rodoslovnih podataka nositelja grba, a zatim i široki kontekst povijesnih zbivanja kojih je isti bio aktivan sudionik. Upravo ta nadgradnja čini cijeli semantički sklop složenijim, što u konačnici - zajedno s poznavanjem heraldičkih pravila - omogućava „čitavanje“ grba samo sa stručne razine. S druge strane, lik Turčina kao simbol neprijatelja uvijek jasno upućuje na povijesna zbivanja s istim predznakom i dimenzijom - epizode ratovanja s Osmanlijama koji su u narodu ostali sinonim za zlo, pustošenje i razaranje. „Upijajući“ tako elemente svakodnevne ratne zbilje i pretvarajući ih u simbole kao glavne tvorbene elemente, grb preuzima funkciju nositelja sjećanja i postaje medij preko kojega se prošlost s velikim vremenskim odmakom svaki put nanovo aktualizira u sadašnjosti.

Neosporno je da se istraživanje heraldičkoga nazivlja mora temeljiti na proučavanju blazona, što je vrlo opsežan i težak posao koji zahtijeva dobro poznavanje heraldike, povijesti, povijesti umjetnosti, etnologije, semantike ali i drugih srod-

nih disciplina, što bi - uz rad na izvornoj heraldičkoj građi - omogućilo stvaranje jedinstvenoga hrvatskoga heraldičkog rječnika. Ovaj pokušaj obrade grbova iz Bojničićeva grbovnika na temu ratovanja s Osmanlijama predstavlja maleni doprinos navedenome, a ujedno daje i poticaj ponovnome vrednovanju Bojničićeva grbovnika kao izvora za proučavanje metodologije rada i načina obrade heraldičke građe u svrhu izgrađivanja jasnijega heraldičkog nazivlja i formule blazona kao nužnoga preduvjeta za kvalitetan znanstveni rad.

Ottoman wars in the heraldic nomenclature

Matea Brstilo Rešetar
Croatian History Museum
Matoševa 9
10 000 Zagreb
Republic of Croatia

Summary

An analysis of selected coats of arms from the Bojničić's armorial bearing symbols of enemies and their syntax (interactions between people, animals and objects), has led to a conclusion that wars against the Ottomans resulted in a unique and rich heraldic nomenclature.

Families that received coats of arms in the period between mid-fifteenth and the second half of the nineteenth century were members of the military nobility from the Croatian-Slavonian Military Border. They received new coats of arms, or renewed old ones, as a reward for their services in the wars against the Ottoman Empire. By incorporating images from the battlefield, these coats of arms grew more complex and more realistic: they vividly represented the victor (the bearer of the coat of arms) and the defeated (the Turk, with his attributes). This unique heraldry resulted, in the end, in the personalization of the coat of arms and its transformation from a symbol of an individual to a bearer of the collective memory of the past events.

This essay attempts to analyze coats of arms that contain images of the Ottoman wars and is thus a small contribution towards the topic discussed above. It furthermore encourages new assessments of Bojničić's armorial as a source for the study of the methodology and the analytical approach towards the heraldic sources. The purpose of such a study is to construct a clearer heraldic terminology and the blazon formula, as a precondition for high quality scholarly research.